

Η τάση αύξησης της ηλικίας (απο)φυλάκισης γυναικών στο ημεδαπό σωφρονιστικό σύστημα και η σχέση ηλικίας (απο)φυλάκισης και είδους εγκλήματος

Γεώργιος Γιαννούλης

Επ. Καθηγητής Εγκληματολογίας-Σωφρονιστικής ΕΚΠΑ

Σταμάτης Σπύρου

Εγκληματολόγος, ΔΝ, Μτ.Δ. Ερευνητής Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ ΣΚΓΕΘ

1. Εισαγωγή

Η ηλικία αποτελεί παράγοντα πρόβλεψης της ανθρώπινης συμπεριφοράς και του εγκλήματος, τόσο συνολικά όσο και σε ατομικό επίπεδο. Το έγκλημα τείνει να αποτελεί δραστηριότητα κυρίως των νέων, αφού η εμπλοκή σε αυτό μειώνεται σταδιακά όσο αυξάνει η ηλικία. Η εγκληματολογική έρευνα του *Adolphe Quetelet* στις αρχές του 19^{ου} αιώνα (Quetelet 1833) έδειξε ότι ένα σημαντικό ποσοστό του πληθυσμού που εμπλέκεται στο έγκλημα έχει ως ηλικιακή τάση κορύφωσης την εφηβεία ή τις απαρχές της ενηλικίωσης, ακολουθώντας μετά φθίνουσα τάση. Αν και η σχέση ηλικίας-εγκλήματος παρουσιάζει αρκετά κοινά στοιχεία σε διαφορετικές ιστορικές περιόδους και γεωγραφικές τοποθεσίες, αλλά και ως προς διαφορετικές εγκληματικές

πράξεις, η σχέση αυτή χαρακτηρίζεται και από σημαντικές διαφοροποιήσεις, ιδίως όσον αφορά την ηλικία αιχμής, τη διάμεση ηλικία και τον ρυθμό μείωσης της εγκληματικότητας μετά το πέρας της ηλικίας αιχμής (Steffensmeier κ. ά. 1989).

Εκτός όμως από τις ιστορικές εξελίξεις και ερμηνείες, η σχέση ηλικίας και εγκλήματος έχει δραστικές επιπτώσεις στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης, συμπεριλαμβανομένου του σωφρονιστικού συστήματος. Για παράδειγμα, στις πολιτειακές¹ φυλακές των Η.Π.Α. έχει πρόσφατα παρατηρηθεί ότι αυξάνει ο αριθμός των ηλικιωμένων κρατουμένων (σε ποσοστό 10% περίπου), την ώρα που 1 στους 10 κρατουμένους βρίσκεται στο άλλο άκρο του ηλικιακού εύρους, μεταξύ 18 και 24 ετών. Πράγματι, στις εν λόγω φυλακές, περισσότεροι από 1 στους 8 κρατούμενους άνδρες, δηλ. ένα ποσοστό 13%, είναι άνω των 55 ετών, ενώ στις γυναίκες κρατούμενες το αντίστοιχο ποσοστό ανέρχεται στο 7,4% (Wang κ. ά. 2022). Επίσης, η διάμεση ηλικία έχει αυξηθεί από τα 35 στα 39 έτη. Μάλιστα, από το 2000 έως το 2005, το ποσοστό των κρατουμένων σε πολιτειακές φυλακές των Η.Π.Α ηλικίας 55 ετών και άνω αυξήθηκε κατά 33%, την ώρα που ο συνολικός πληθυσμός των κρατουμένων αυξήθηκε κατά 8%. Η αύξηση του ηλικιωμένου πληθυσμού οδήγησε σε υψηλότερο κόστος υγειονομικής περίθαλψης και σε επιβάρυνση στους κρατικούς προϋπολογισμούς (Aday 2003). Στο Ηνωμένο Βασίλειο, το PrisonReformTrust έδειξε ότι η ταχύτερα αναπτυσσόμενη ηλικιακή ομάδα στις φυλακές της Αγγλίας και της Ουαλίας είναι αυτή των 60 ετών και άνω.² Πιθανές εξηγήσεις σχετίζονται με δημογραφικές αλλαγές στο Ηνωμένο Βασίλειο, καθώς και με το γεγονός ότι το μέσο προσδόκιμο ζωής των Βρετανών είναι υψηλότερο απ' ό,τι στο παρελθόν: ως εκ τούτου, οι άνθρωποι έχουν περισσότερο χρόνο να εμπλακούν στο έγκλημα κατά τη διάρκεια της ζωής τους.

2. Στάθμη βιβλιογραφίας και έρευνας

Η γυναίκα ως κρατούμενη δεν έχει μεν ερευνηθεί στην ίδια έκταση όσο η «εγκληματούσα γυναίκα», ωστόσο και αναφορικά με τον εγκλεισμό και τη σωφρονιστική μεταχείριση γυναικών είναι πλέον διαθέσιμη επαρκής βιβλιογραφία, που αφορά αφενός την πραγμάτευση επίκαιρων και διαχρονικών ζητημάτων (Beecken 2021, Hector 2020, Schwan, 2020, Loinaz 2016, Haverkamp 2011, Dobash, Dobash κ. ά. 1986, Carlen 1983) και αφετέρου την προσέγγιση των ιστορικών πτυχών της προβληματικής (Αρχιμανδρίτου 2001). Περαιτέρω, υφίστανται εγχειρίδια με σωφρονιστικές πρακτικές και πολιτικές που επικεντρώνονται αποκλειστικά στις γυναίκες κρατούμενες (United Nations, Handbook for Prison Managers and Policymakers on

1. Ως τέτοιες νοούνται οι φυλακές των επιμέρους πολιτειών (state prisons), όχι δηλ. οι ομοσπονδιακές φυλακές (federal prisons).

2. <https://prisonreformtrust.org.uk/>, ημ. ανάκτησης 2/8/2023.

Women and Imprisonment 2008). Επιπλέον, έρευνες έχουν διεξαχθεί και στη χώρα μας με αντικείμενο μελέτης τη γυναίκα κρατούμενη, όπως είναι –κατά χρονολογική σειρά– οι ακόλουθες: 1) 1995: Έρευνα του Εργαστηρίου Ποινικών και Εγκληματολογικών Ερευνών στις φυλακές Κορυδαλλού (Μηλιώνη 2009α: 584 επ., Μηλιώνη 2009β: 198 επ.).³ 2) 1994-1995: Έρευνα των Θανοπούλου, Φρονίμου και Τσιλιμιγκάκη στις φυλακές Κορυδαλλού (Θανοπούλου, Φρονίμου, κ.ά. 1997: 114 επ· βλ. και Φρονίμου 2000). 3) 1994-1995: Έρευνα του Εργαστηρίου Εγκληματολογικών Επιστημών της Νομικής Σχολής του ΔΠΘ στις Γυναικείες Φυλακές Κορυδαλλού (Πανούσης, Καραγιαννίδου κ. ά. 2003: 84).⁴ 4) 11.2003-02.2004: Έρευνα των Β. Καρύδη/Β. Αρτινοπούλου/Φ. Μηλιώνη/Μ.Χ. Παπαγιαννοπούλου στις Γυναικείες Φυλακές Κορυδαλλού (Καρύδης, Μηλιώνη κ. ά. 2005).⁵ 5) 2004: Έρευνα στην (πρώην) Κεντρική Κλειστή Φυλακή Γυναικών Κορυδαλλού και στο Τμήμα Γυναικών της Δικαστικής Φυλακής Διαβατών Θεσσαλονίκης, πρόγραμμα AGIS της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Πιτσελά, 2010: 1183 επ.). 6) 2008: Έρευνα των Μητροσύλη και Φρονίμου μεταξύ άλλων, μέσω συνεντεύξεων με την Προϊσταμένη της Κοινωνικής Υπηρεσίας των Γυναικείων Φυλακών Κορυδαλλού. 7) 2015 (έτος δημοσίευσης): Έρευνα από την «ΚΛΙΜΑΚΑ» στο Κατάστημα Κράτησης Γυναικών Ελεώνα Θηβών. 8) Υπό έκδοση, προηγούμενη έρευνά μας για τον εγκλεισμό των καταδικασθεισών γυναικών που αποφυλακίστηκαν από το 2016 ως και το 2020, (Γιαννούλης/Σπύρου).⁶

3. Ερευνητικοί στόχοι και μεθοδολογία

Σκοπός του τμήματος της έρευνας που παρουσιάζεται για πρώτη φορά στη μελέτη αυτή⁷ είναι η διερεύνηση και συσχέτιση της ηλικίας με το είδος των εγκλημάτων που είχαν ως συνέπεια την φυλάκιση γυναικών ως υποδίκων ή/και καταδίκων στο ημεδαπό σωφρονιστικό σύστημα, η οποία έληξε με την αποφυλάκισή τους κατά τα χρονικά διαστήματα από την 1/1/2011 έως και

3. Υπό την επιστημονική ευθύνη του Ν. Κουράκη και τον συντονισμό της Φ. Μηλιώνη.

4. Επιστημονικός υπεύθυνος ήταν ο Γ. Πανούσης και ερευνήτριες οι κ.κ. Ε. Καραγιαννίδου και Σ.-Μ. Τσακοτέλλη.

5. Με επιστημονικούς υπεύθυνους τους Β. Καρύδη και Β. Αρτινοπούλου, υπό τον συντονισμό των Φ. Μηλιώνη και Μ. Χ. Παπαγιαννοπούλου.

6. Τα βασικά της ευρήματα παρουσιάστηκαν στο πλαίσιο της εισήγησής μας *Γιαννούλης/Σπύρου*, «Γυναίκες κρατούμενες στις ελληνικές φυλακές: Μια έρευνα στη βάση αποφυλακιστηρίων και αρχαιακού υλικού», στο 2ο Συνέδριο Ε.Ε.Μ.Ε.Κ.Ε., Κοινωνική πραγματικότητα, Κριτικός λόγος & Ποινικό Φαινόμενο, στις 25/11/2020.

7. Πρόκειται για τμήμα ευρύτερης έρευνας που πραγματοποιούν οι συγγραφείς, κατόπιν χορήγησης άδειας εκπόνησης έρευνας και επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων με το υπ. αρ. πρωτ.75454/21-11-2019 έγγραφο της Γενικής Γραμματείας Αντεγκληματικής Πολιτικής, υπό τη ρητή εφαρμογή των όρων και των προϋποθέσεων που θέτουν οι διατάξεις του Γενικού Ευρωπαϊκού Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων (ΓΚΠΔ). Από τη θέση αυτή, να ευχαριστήσουμε τον Διευθυντή και την Προϊσταμένη της Γραμματείας του Σ.Κ.Γ.Ε.Θ. για την αμέριστη συμπαράσταση και τη σταθερή συνδρομή στην εκπόνηση της έρευνας, καθώς και τη Dr. Pr. M. E. P. Speech για τη στατιστική ανάλυση των δεδομένων της έρευνας.

την 1/8/2023.⁸ Για τις ανάγκες της μελέτης, κρίθηκε απαραίτητη η προσφυγή στο αρχείο του Σωφρονιστικού Καταστήματος Κράτησης Γυναικών Ελεώνα Θηβών, όπου τηρείται αρχείο με φακέλους αποφυλακισθεισών γυναικών από το 1950 έως και σήμερα. Στο πλαίσιο του ευρύτερου ερευνητικού προγράμματος, ψηφιοποιήθηκαν και καταχωρίστηκαν στοιχεία ποινικών φακέλων από το 1990 έως και την 1/8/2023 (N=17058). Επιπλέον, ψηφιοποιήθηκαν και καταχωρίστηκαν ανά έτος και μήνα όλα τα αποφυλακιστήρια από το 2011 έως και την 1η 8.2023 (N=5670), η δε ψηφιοποίηση και καταχώριση παλαιότερων αποφυλακιστηρίων βρίσκεται σε εξέλιξη.⁹

Όσον αφορά στο σκέλος της έρευνας που παρουσιάζεται στη μελέτη, έγινε πλήρης απογραφή των στατιστικών μονάδων των αποφυλακίσεων γυναικών που έλαβαν χώρα από την 1/1/2011 έως και την 1/8/2023 (N=5670), με βάση τα στοιχεία που αντλήθηκαν από τους φακέλους των κρατουμένων και από τα αποφυλακιστήρια. Επομένως, η έρευνα δεν περιορίστηκε σε αντιπροσωπευτικό δείγμα, αλλά στηρίχθηκε σε πλήρη καταγραφή ενός τεράστιου όγκου δεδομένων. Πρέπει επίσης να επισημανθεί ότι η μονάδα στατιστικής ανάλυσης, στην οποία βασίστηκε το εδώ παρουσιαζόμενο τμήμα της έρευνας, ήταν η –καθεμία– φυλάκιση που έληξε με αποφυλάκιση και όχι το άτομο (δηλ. όχι η καθεμία φυλακισθείσα και αποφυλακισθείσα).

Το αποφυλακιστήριο αποτελεί την πλέον συνοπτική και αξιόπιστη πηγή πληροφόρησης για τον εγκλεισμό της/του κρατούμενης/ου, πέραν του ποινικού φακέλου, ο οποίος τηρείται στη γραμματεία και μετά την αποφυλάκιση φυλάσσεται στο αρχείο του καταστήματος. Σημειώνεται ότι από τον Ιούλιο του 2015 γίνεται ηλεκτρονική καταχώριση των δεδομένων που αφορούν την ποινική κατάσταση των εγκλειστών στα κατάστημα κράτησης της χώρας, και ως εκ τούτου είναι εφικτή η μηχανογραφημένη πρόσβαση σε δεδομένα και η εξαγωγή στατιστικών πινάκων. Τα δημογραφικά στοιχεία της/του κρατούμενης/ου, η κινητικότητά της/του όσον αφορά τις μεταγωγές, η ποινική της/του κατάσταση και τα διάφορα αιτήματά της/του αποθηκεύονται στο σύστημα και στον ποινικό φάκελο για τη χορήγηση βεβαιώσεων, την έκδοση πιστοποιητικών και τη σύνταξη αποφυλακιστηρίων.

8. Οι αποφυλακίσεις περιορίζονται αυστηρά σε αυτό το διάστημα, σε αντίθεση με τις φυλακίσεις, που ανατρέχουν και προ της 1/1/2011

9. Στην ψηφιοποίηση και καταχώριση των ως άνω στοιχείων προέβη ο κ. Σταμάτης Σπίρου.

4. Ευρήματα

4.1 Η ηλικία α) φυλάκισης, β) πρώτης φυλάκισης, γ) αποφυλάκισης, δ) οι επιμέρους ηλικιακές ομάδες

Η μελέτη, που βασίζεται σε αποφυλακίσεις κατά το χρονικό διάστημα από την 1/1/2011 έως και την 1/8/2023, επικεντρώθηκε στην ηλικία των γυναικών κατά τον χρόνο εισόδου στη φυλακή («ηλικία εισόδου», μεταβλητή «ηλικία1»), στην ηλικία κατά τον χρόνο εξόδου/αποφυλάκισης («ηλικία εξόδου», μεταβλητή «ηλικία2») και στην ηλικία πρώτης εισαγωγής στη φυλακή γενικά («ηλικία πρώτης εισαγωγής», μεταβλητή «ηλικία3»)¹⁰.

Ο Μ.Ο. της ηλικίας εισόδου είναι τα 39,7 έτη, με μικρότερη ηλικία τα 14 και μεγαλύτερη ηλικία τα 93 έτη. Ως προς την ηλικία εξόδου, ο Μ.Ο. είναι τα 40,7 περίπου έτη, με μικρότερη ηλικία τα 15 έτη και μεγαλύτερη ηλικία τα 93 έτη. Όσον αφορά την ηλικία πρώτης εισαγωγής, ο Μ.Ο. είναι τα 39,46 έτη.

Από τον υπολογισμό των Μ.Ο. της ηλικίας ανά ημερολογιακό έτος εξόδου (στη βάση των αποφυλακίσεων από το έτος 2011 έως και το έτος 2023), προέκυψε σημαντική αύξηση ως προς την ηλικία εισόδου (ηλικία1): το 2011 ο Μ.Ο. ήταν τα 35,67 έτη (N=527), ενώ το 2023 (N=194) είναι τα 43,65 έτη. Ως προς την ηλικία εξόδου (ηλικία2), το 2011 ο Μ.Ο. το 2011 ήταν τα 36,53 έτη, ενώ το 2023 είναι τα 45,25 έτη. Τέλος, ως προς την ηλικία πρώτης εισαγωγής (ηλικία3) ο Μ.Ο. το 2011 ήταν τα 35,97 έτη, ενώ το 2023 είναι τα 43,87 έτη.

Η μελέτη των επιμέρους ηλικιακών ομάδων ανέδειξε τα εξής: Ως προς την ηλικία εξόδου, ποσοστό 54,6% των αποφυλακισθεισών γυναικών είναι ηλικίας μεταξύ 31 έως και 50 ετών. Ενδεικτικά, η διμετάβλητη συσχέτιση ηλικίας εξόδου και έτους εξόδου κατέδειξε σημαντική διαφορά: κατά το 2011, το 37,4% των αποφυλακίσεων γυναικών ενέπιπτε στην ηλικιακή ομάδα **έως και 30 ετών**, σε αντίθεση με το 2022, όπου το αντίστοιχο ποσοστό ανέρχεται στο 20,7%. Για την ηλικιακή ομάδα των **51 ετών και άνω**, το 2011 το ποσοστό ανήλθε στο 13,3 %, ενώ το 2022 στο 23%. Ως προς την ηλικία εισόδου, κατά το 2011 το ποσοστό των φυλακίσεων γυναικών που ενέπιπτε στην ηλικιακή ομάδα **έως και 30 ετών** ήταν 40%, ενώ το ποσοστό που ενέπιπτε στην ηλικιακή ομάδα **51 ετών και άνω** ήταν 12%. Τα αντίστοιχα ποσοστά για το έτος 2022

10. Σχετικά με τη διαβίωση των γυναικών κρατουμένων στο Σ.Κ.Γ.Ε.Θ. και τον διαχωρισμό τους, υπάρχει ειδικός χώρος κράτησης (αναφέρεται ως «Παράρτημα») όπου διαβιούν μητέρες με ανήλικα τέκνα έως 3 ετών, όπως επίσης και διακριτός χώρος για ανήλικες κρατούμενες και νεαρές ενήλικες έως 21 ετών. Μετά τη συμπλήρωση του 21^{ου} έτους της ηλικίας τους, οι κρατούμενες μεταφέρονται στον χώρο κράτησης των ενηλίκων.

είναι 24% και 17%. Η σταδιακή μείωση του ποσοστού (από/)φυλακίσεων γυναικών ηλικίας έως και 30 ετών και αντίστροφα η αύξηση του ποσοστού (από/)φυλακίσεων γυναικών που εμπίπτει στην ηλικιακή ομάδα 51 ετών και άνω αποτελεί ένα σημαντικό εύρημα που παρουσιάζεται σε αυτήν τη μελέτη. Η ηλικιακή ομάδα έως και 21 ετών διακρίνεται από μια αξιοσημείωτη φθίνουσα πορεία αποφυλακίσεων: από ποσοστό 6,3% το έτος 2011 κατήλθε σε ποσοστό 2,9% το έτος 2022. Ως προς την ηλικιακή ομάδα των 30 έως 50 ετών, δεν καταγράφηκαν σημαντικές διαφορές.

4.2 Τα αδικήματα σε: α) 32 κατηγορίες, β) 12 κατηγορίες, γ) 3 κατηγορίες

Το **αδίκημα** κατηγοριοποιήθηκε ως εξής:

α) Αρχικά καταγράφηκαν 32 κατηγορίες (αδικ32). Από τις 32 κατηγορίες δημιουργήθηκαν στη συνέχεια δύο (2) νέες μεταβλητές με κριτήριο την κατανομή της αρχικής μεταβλητής.

β) Η πρώτη νέα μεταβλητή που δημιουργήθηκε περιλαμβάνει 12 κατηγορίες αδικημάτων (αδικ12), ως προς τις οποίες αφενός συγχωνεύθηκαν όμοια αδικήματα, αφετέρου χρησιμοποιήθηκε ως κριτήριο κατάταξης το ποσοστό συχνότητας. Προέκυψαν οι εξής συχνότητες κατανομής: εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας/περιουσίας (κλοπές, απάτη, υπεξαίρεση, αποδοχή προϊόντων εγκλήματος, απιστία και εκβίαση¹¹): Μ.Ο. 37,1%, εγκλήματα σχετικά με ναρκωτικά: Μ.Ο. 21,8%, εγκλήματα βίας (ληστεία, ανθρωποκτονία, σωματική βλάβη και βιασμός): Μ.Ο. 8,9%, παραβάσεις του Κώδικα Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης: Μ.Ο. 6,7%, πλαστογραφία: Μ.Ο. 2,6%, Ν. 2734/1999 (εκδιδόμενα με αμοιβή πρόσωπα): Μ.Ο. 2,6%, φορολογικές παραβάσεις: Μ.Ο. 2,5%, παραβάσεις του Κ.Ο.Κ.: Μ.Ο. 1,5%, έκδοση ακάλυπτων επιταγών: Μ.Ο. 1,2%, εγκληματική οργάνωση: Μ.Ο. 1,1%, σωματεμπορία: Μ.Ο. 0,7%, υπόλοιπα αδικήματα: Μ.Ο. 2,6%.

γ) Η δεύτερη νέα μεταβλητή που δημιουργήθηκε εμπεριέχει 3 κατηγορίες αδικημάτων (αδικ3): αδικήματα σχετικά με τα **ναρκωτικά** (Μ.Ο. 21,8%), **κλοπή/κλοπές και διακεκριμένες κλοπές** (Μ.Ο. 28,3%) και όλα τα **υπόλοιπα αδικήματα** (Μ.Ο. 49,9%). Ειδικότερα, από τον υπολογισμό των Μ.Ο. εμφάνισης των ως άνω κατηγοριών αδικημάτων ανά ημερολογιακό έτος εξόδου (στη βάση αποφυλακίσεων από το έτος 2011 έως και το έτος 2023), προκύπτει ότι το 2020 καταγράφεται το χαμηλότερο ποσοστό παραβάσεων σχετικών με ναρκωτικά (13,2%) και το υψηλότερο ποσοστό της κατηγορίας «κλοπή/κλοπές/διακεκριμένες κλοπές» (40%). Ως προς την κατηγορία «υπόλοιπα αδικήματα», παρατηρείται ότι αυτά τελούνται σε ένα σχετικά στα-

11. Η εκβίαση θα μπορούσε βέβαια να εξεταστεί και το πλαίσιο των εγκλημάτων βίας.

θερό ποσοστό της τάξεως του 50%, με το ελάχιστο ποσοστό να ανέρχεται στο 43%, κατά το έτος εξόδου 2022, και το μέγιστο ποσοστό να ανέρχεται στο 57%, κατά το έτος εξόδου 2012.

4.3 Η σχέση μεταξύ της ηλικίας και των εγκλημάτων για τα οποία φυλακίσθηκαν υπόδικες και κατάδικες γυναίκες στο ημεδαπό σωφρονιστικό σύστημα και αποφυλακίσθηκαν μεταξύ 2011 και 2023

Αρχικά πρέπει να επισημανθεί ότι, *θέτοντας ως μεταβλητές ελέγχου την ηλικία εισόδου, την ηλικία εξόδου και την ηλικία πρώτης εισαγωγής*, ο Μ.Ο. ηλικίας ως προς το αδίκημα, στο σύνολο της μεταβλητής (αδικ32), δεν κατέδειξε σημαντικές διαφορές. Πρέπει όμως να σημειωθεί ότι οι αποφυλακίσεις γυναικών για ναρκωτικά εμφάνιζαν τη μεγαλύτερη απόκλιση: ο Μ.Ο. ηλικίας *κατά τον πρώτη εισαγωγή* καταγράφεται στα 36 έτη, ο Μ.Ο. ηλικίας *εισόδου* είναι τα 37 έτη και ο Μ.Ο. ηλικίας *εξόδου* είναι τα 39 έτη.

α) Ως προς τη σχέση Μ.Ο. ηλικίας και αδικήματος, στο σύνολο της μεταβλητής (αδικ32), οι κατάδικες ή/και υπόδικες γυναίκες για ληστεία και για παραβάσεις του Ν. 2734/1999 (εκδιδόμενα με αμοιβή πρόσωπα) είχαν το μικρότερο Μ.Ο. ηλικίας. Αντίστροφα, οι κατάδικες ή/και υπόδικες για απάτη, πλαστογραφία, υπεξαίρεση και φορολογικές παραβάσεις είχαν τον υψηλότερο Μ.Ο. ηλικίας συγκριτικά με τις υπόλοιπες 28 κατηγορίες της μεταβλητής: ως προς τις φορολογικές παραβάσεις, ο Μ.Ο. ηλικίας ήταν τα 53 έτη και για τις τρεις μεταβλητές ελέγχου (ηλικία εισόδου, ηλικία εξόδου και ηλικία πρώτης εισαγωγής).

β) Ως προς τη μεταβλητή «αδικ12», που εμπεριέχει 12 κατηγορίες αδικημάτων, ο Μ.Ο. ηλικίας πρώτης εισόδου για εγκλήματα βίας είναι τα 36 έτη και για εγκλήματα κατά της περιουσίας/ιδιοκτησίας είναι τα 40 έτη. Αντίστροφα, εγκλεισμός για αδικήματα πλαστογραφίας, για παραβάσεις του νόμου περί επιταγών και για φορολογικές παραβάσεις παρατηρείται κυρίως σε γυναίκες μεγαλύτερης ηλικίας. Ο Μ.Ο. ηλικίας πρώτης εισόδου για πλαστογραφία είναι τα 47 έτη, για παραβάσεις του νόμου περί επιταγών τα 48 έτη και για φορολογικές παραβάσεις τα 53 έτη

γ) Ως προς τη μεταβλητή «αδικ3», που εμπεριέχει 3 κατηγορίες αδικημάτων, προέκυψε ότι ο εγκλεισμός για αδικήματα που αφορούν κλοπές και ναρκωτικά παρατηρείται κυρίως σε γυναίκες νεαρότερης ηλικίας. Ο Μ.Ο. ηλικίας πρώτης εισόδου στη φυλακή για κλοπές είναι τα 35,9 έτη, για ναρκωτικά τα 36,7 έτη, ενώ για τα υπόλοιπα αδικήματα τα 42 έτη. Περαιτέρω, προέκυψε ότι οι γυναίκες που εμπλέκονται σε παραβάσεις σχετικές με ναρκωτικά παραμένουν σε καθεστώς κράτησης για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα συγκριτικά με τις υπόλοιπες δύο κατηγορίες εγκλημάτων, δηλ. τις κλοπές και τα υπόλοιπα αδικήματα.

4.3.1 Η σχέση μεταξύ ηλικίας (απο)φυλάκισης γυναικών και εγκλήματος υπό τις σκοπιές α) της μητρότητας, β) της απασχόλησης, γ) του μορφωτικού επιπέδου

Η σχέση αδικήματος (μεταβλητή «αδικ3») και ηλικίας εισόδου, εξόδου και πρώτης εισαγωγής ελέγχθηκε ως προς τις κάτωθι δημογραφικές μεταβλητές: α) την ύπαρξη ή μη τέκνων, β) τη δηλωθείσα απασχόληση, γ) το δηλωθέν μορφωτικό επίπεδο. α) Συνοπτικά, τα 3/4 (73,7%) των αποφυλακίσεων αφορούσαν μητέρες.¹² β) Η κατάσταση απασχόλησης έχει ως εξής:¹³ Σε ποσοστό 68% των αποφυλακίσεων, οι γυναίκες δεν εργάζονταν πριν τον εγκλεισμό και βρίσκονταν σε αναζήτηση εργασίας ή είχαν δηλώσει ότι απασχολούνταν με τα οικιακά και δεν αναζητούσαν εργασία (κατηγορία: άνεργη ή απασχολούμενη σε οικιακές εργασίες). Σε ποσοστό 32% των αποφυλακίσεων, οι γυναίκες πριν τον εγκλεισμό απασχολούνταν ή είχαν απασχοληθεί με αμειβόμενη εργασία (κατηγορία: εργαζόμενη). γ) Τέλος, όσον αφορά το μορφωτικό επίπεδο, σε ποσοστό 32,7% των αποφυλακίσεων, οι γυναίκες δεν είχαν λάβει καμία εκπαίδευση, σε ποσοστό 20,3% είχαν αποφοιτήσει από το Δημοτικό Σχολείο ή τουλάχιστον από κάποιες τάξεις του, ενώ σε ποσοστό 47% είτε είχαν αποφοιτήσει από το Γυμνάσιο/Λύκειο ή τουλάχιστον από κάποιες τάξεις του, είτε είχαν αποφοιτήσει από ΤΕΙ/ΑΕΙ ή φοιτήσει σε ΤΕΙ/ΑΕΙ, ή ακόμη κατείχαν μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών.¹⁴

α) Από την αξιολόγηση των μεταβλητών ελέγχου (ηλικίας εισόδου, εξόδου και πρώτης εισαγωγής) προέκυψαν αρκετές διαφοροποιήσεις ως προς την ηλικία πρώτης εισαγωγής. Ως προς τη μεταβλητή που αφορά την ύπαρξη ή μη τέκνων, οι μητέρες που εγκλείστηκαν για ναρκωτικά ήταν, κατά τον χρόνο πρώτης εισαγωγής, μεγαλύτερες κατά 5 έτη από τις άτεκνες (με Μ.Ο. ηλικίας τα 38 έτη για τις μητέρες και τα 33 για τις άτεκνες). Οι μητέρες που είχαν διαπράξει κλοπές ήταν, κατά τον χρόνο πρώτης εισαγωγής, μεγαλύτερες κατά 7 έτη από τις άτεκνες (με Μ.Ο. ηλικίας τα 37 έτη για τις μητέρες και τα 30 για τις άτεκνες). Ομοίως, οι μητέρες που είχαν διαπράξει άλλα αδικήματα (κατηγορία: υπόλοιπα αδικήματα) ήταν, κατά τον χρόνο πρώτης εισαγωγής, κατά 7 έτη μεγαλύτερες από τις άτεκνες (με Μ.Ο. ηλικίας τα 44 έτη για τις μητέρες και τα 37 για τις άτεκνες).

β) Ως προς τη δηλωθείσα απασχόληση πριν τον εγκλεισμό, από τα αποφυλακιστήρια προέκυψε ότι οι άνεργες και οι απασχολούμενες με οικιακά γυναίκες, οι οποίες είχαν τελήσει αδικήματα που αφορούσαν ναρκωτικά ή κλοπές, ήταν κατά τον χρόνο πρώτης εισαγωγής μικρότερες κατά 4 έτη από τις εργαζόμενες.

12. Από 39 φακέλους απουσιάζουν σχετικά στοιχεία.

13. Από 45 φακέλους απουσιάζουν σχετικά στοιχεία.

14. Από 74 φακέλους απουσιάζουν σχετικά στοιχεία. Σημειώνεται ότι στις περιπτώσεις που οι κρατούμενες, ημεδαπές ή αλλοδαπές, είχαν δηλώσει έτη σχολείου, αυτά προσαρμόστηκαν στο ισχύον ημεδαπό σύστημα εκπαίδευσης: 6 έτη σχολείου αντιστοιχούν στο Δημοτικό, 7 έως 9 στο Γυμνάσιο και 10 έως 12 στο Λύκειο.

γ) Ως προς το μορφωτικό επίπεδο, βάσει του ποσοστού αποφυλακίσεων γυναικών (47%) οι οποίες πριν τον εγκλεισμό τους είτε είχαν αποφοιτήσει από το Γυμνάσιο/Λύκειο ή τουλάχιστον από κάποιες τάξεις του, είτε είχαν αποφοιτήσει από ΤΕΙ/ΑΕΙ ή φοιτήσει σε ΤΕΙ/ΑΕΙ, ή ακόμη κατείχαν μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών, προέκυψε ότι ο Μ.Ο. ηλικίας πρώτης εισαγωγής ήταν μεγαλύτερος κατά 3 έτη από τις γυναίκες που ενέπιπταν στο υπόλοιπο ποσοστό (53 %), δηλ. με χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο.

5. Συμπεράσματα – Περιορισμοί – Συζήτηση – Προοπτικές

α) Αυξάνεται σταθερά η ηλικία φυλάκισης και αποφυλάκισης υποδίκων και καταδίκων γυναικών στο ημεδαπό σωφρονιστικό σύστημα, οι οποίες αποφυλακίσθηκαν μεταξύ 2011 και 2023 (βλ. και πιο κάτω, Εικ. 1), μια τάση που συνάδει με αντίστοιχα εμπειρικά ευρήματα στις ΗΠΑ και στο Ηνωμένο Βασίλειο. Η αλλαγή αυτή σηματοδοτεί έναν νέο «γνωστό άγνωστο» στην εξίσωση που αφορά τον εγκλεισμό γυναικών στη χώρα μας, αλλά και τη διαχείριση του πληθυσμού που εμπλέκεται στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης.

β) Ως προς τη σχέση ηλικίας και αδικήματος, παρατηρείται φυλάκιση (βλ. και πιο κάτω, Εικ. 2) και αποφυλάκιση (βλ. και πιο κάτω, Εικ. 3) συγκριτικά νεαρότερων γυναικών κυρίως για εγκλήματα βίας (ληστείες και ανθρωποκτονίες) και για κλοπές (συμπεριλαμβανομένων των διακεκριμένων), όπως και, αντίστροφα, συγκριτικά μεγαλύτερων γυναικών κυρίως για απάτες, πλαστογραφίες, υπεξαιρέσεις, φορολογικές παραβάσεις. Τα ευρήματα συνηγορούν κατ' αρχάς υπέρ των διδαγμάτων της κοινής εμπειρίας, σύμφωνα με τα οποία η βία και η δράση προσιδιάζουν στη νιότη, ενώ η «πονηριά» είναι καρπός ωριμότητας. Ωστόσο, από μια τέτοια απλουστευτική ερμηνεία διαφεύγει μια σημαντική παράμετρος. Η υπερεκπροσώπηση των Ρομά στις ελληνικές φυλακές ανδρών και η ακόμη μεγαλύτερη υπερεκπροσώπηση τους σε αυτές των γυναικών (Ασημακόπουλος 2021) έχει παραμείνει ως τώρα εκτός κάδρου. Από πρόσφατη έρευνα (Ασημακόπουλος 2021) στο Κατάστημα Κράτησης Κορυδαλλού Ι, προέκυψε ότι η πλειονότητα των Ελλήνων Ρομά αρρένων κρατουμένων κατηγορείτο ή είχε καταδικαστεί για κλοπές (35,6%), ληστείες (25,6%), παραβάσεις του Ν. περί ναρκωτικών (25,6%), συγκρότηση/ένταξη σε/ εγκληματική(ς) οργάνωση(ς) (6,6%) και για ανθρωποκτονίες τετελεσμένες ή αποπειραθείσες (4,2%), με έναν συνολικά χαμηλό Μ.Ο. ηλικίας της τάξεως των 33,8 ετών. Καθώς στο πλαίσιο της ερευνάς μας διαπιστώθηκε ότι οι συγκριτικά νεαρότερες γυναίκες τείνουν να τελούν τα ίδια εγκλήματα –με εξαίρεση τη συγκρότηση/ένταξη σε/ εγκληματική(ς) οργάνωση(ς)– ήτοι ληστείες, ανθρωποκτονίες, κλοπές, παραβάσεις του Ν. περί ναρκωτικών,¹⁵ πρέπει

15. Σχετικά με την τέλεση και αυτών των παραβάσεων σε συγκριτικά χαμηλή ηλικία, βλ. τις Εικόνες 2 και 3, στις οποίες συμπεριελήφθησαν δεδομένα από 1/1/2020 ως και 11/9/2023.

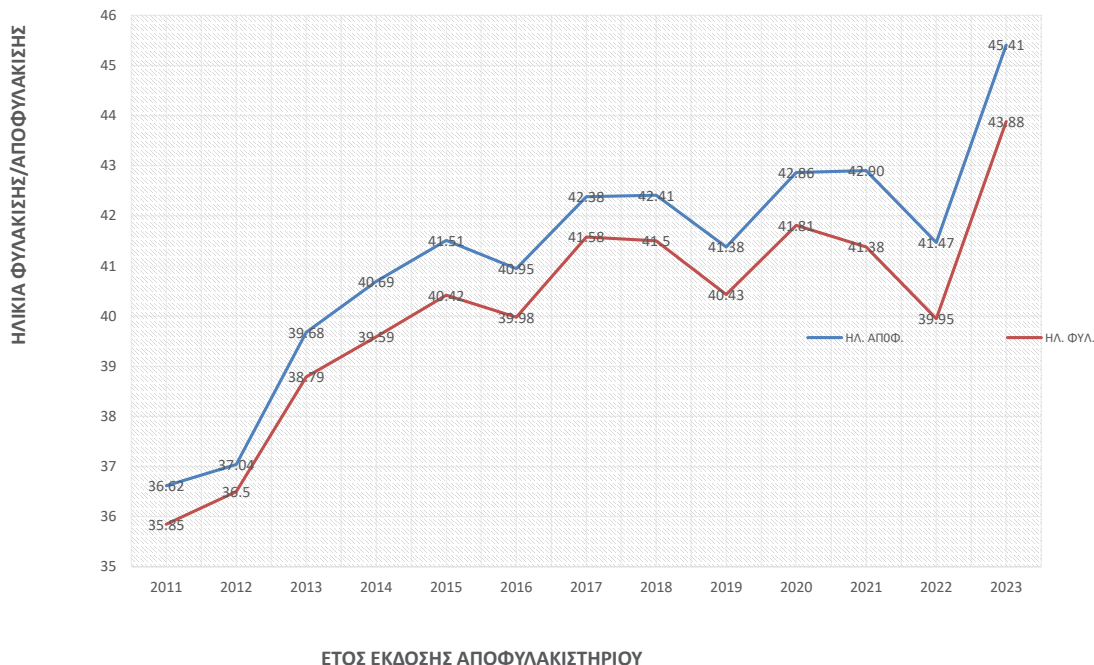
να διερευνηθεί σε ποιο βαθμό οι κρατούμενες για τα ως άνω εγκλήματα ανήκουν στην κοινωνική ομάδα των Ρομά και κατά πόσον επιβεβαιώνονται άλλες έρευνες περί υπερεκπροσώπησης αυτής της ομάδας. Μόλις που χρειάζεται να τονιστεί σε αιτιολογικό και σε ερμηνευτικό επίπεδο η παράμετρος του κοινωνικού αποκλεισμού, της γκετοποίησης, των Ρομά, αν και πρέπει να διαλευκανθεί και ο ενδεχόμενος ρόλος της ελλιπούς νομικής εκπροσώπησης ή ακόμη και της διακριτικής μεταχείρισης των Ρομά από τις διωκτικές Αρχές (πρβλ. Ασημακόπουλο 2021).

Όσον αφορά την εμπλοκή συγκριτικά μεγαλύτερων γυναικών σε κατά βάση οικονομικά αδικήματα, πρόκειται για εγκλήματα με περιορισμένη ορατότητα, σε αντίθεση με την αντίστοιχη θεατότητα των ληστειών, των ανθρωποκτονιών και των κλοπών, όπως εν δυνάμει και για εγκλήματα χωρίς εμφανείς δράστες και χωρίς εμφανή θύματα (Πιτσελά 2011, 74 επ., 85 επ.). Εύλογη είναι και η εικασία ότι οι απάτες, πλαστογραφίες, υπεξαιρέσεις και φορολογικές παραβάσεις τελούνται μεταξύ άλλων κι από γυναίκες που κατέχουν υψηλές θέσεις στο δημόσιο ή τον ιδιωτικό τομέα, για την απόκτηση των οποίων είθισται να απαιτείται πάροδος ικανού χρόνου. Αυτή η εικασία μπορεί να ελεγχθεί έμμεσα σε μεταγενέστερο στάδιο της έρευνας, συγκρίνοντας τα ως άνω εγκλήματα με αυτά για τα οποία τείνουν να φυλακίζονται νεότερες κρατούμενες, μέσω εστιασμένης συγκριτικής χρήσης των μεταβλητών ελέγχου του μορφωτικού επιπέδου και της κατάστασης απασχόλησης, υποδιαιρώντας όμως αυτές τις μεταβλητές σε περισσότερες υποκατηγορίες.

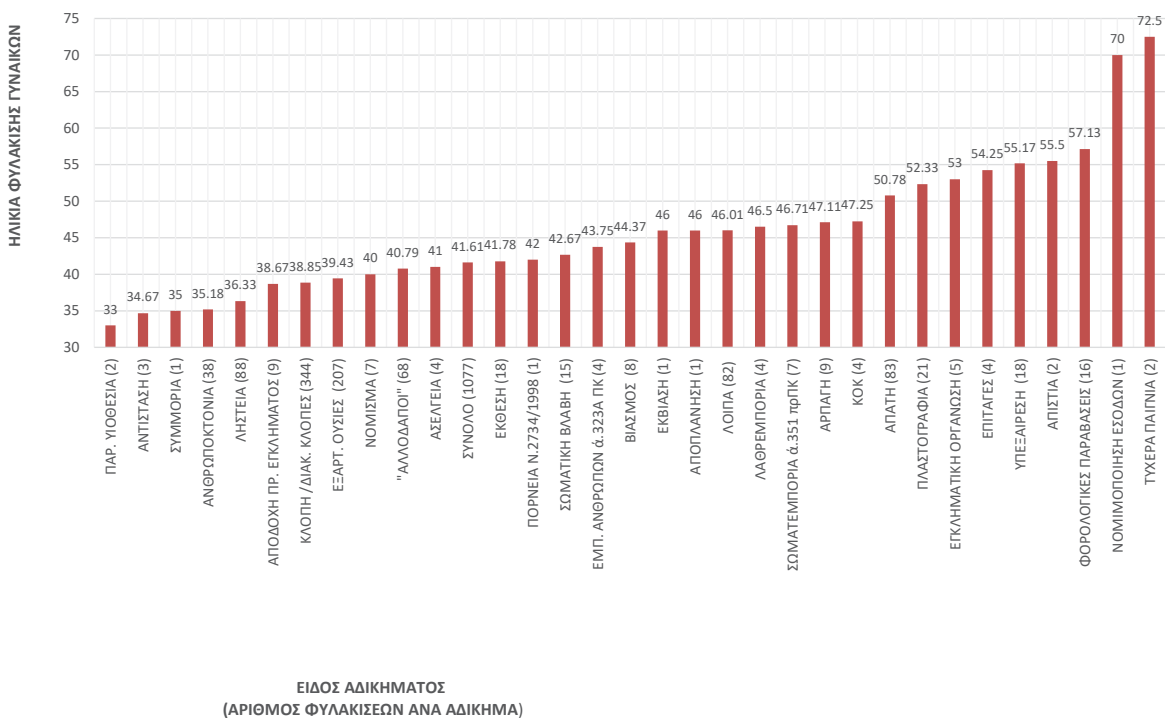
γ) Όσον αφορά τα δημογραφικά δεδομένα της μητρότητας, της εργασιακής απασχόλησης και του μορφωτικού επιπέδου, φαίνεται να λειτουργούν ως προστατευτικοί παράγοντες (protective factors) υπό την εξής έννοια: μετατοπίζουν την έναρξη της «σωφρονιστικής» καριέρας για μια σειρά από έτη.

δ) Άλλο ζήτημα που πρέπει να διευθετηθεί σε μελλοντικό στάδιο της έρευνας είναι ο διαχωρισμός υποδίκων και καταδίκων γυναικών. Εξάλλου, τίθεται το ζήτημα αν το διάστημα 2020-2023, στο οποίο εστιάζουν οι εικόνες 2 και 3 (βλ. πιο κάτω), είναι αντιπροσωπευτικό, ώστε οι αποφυλακίσεις εντός αυτού του διαστήματος να συγκριθούν προς άντληση συμπερασμάτων με τις αποφυλακίσεις που έλαβαν χώρα πριν από την 1η Ιουλίου 2019, δηλ. πριν από την έναρξη ισχύος του νέου Ποινικού Κώδικα (Ν. 4619/2019). Επιπλέον, η συχνή υποτροπή του πληθυσμού των εγκλείστων, η μακροχρόνια εμπλοκή τους στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης, οι δικαστικές τους εκκρεμότητες, η μείωση του πληθυσμού των αλλοδαπών γυναικών και η διάρκεια εγκλεισμού τους είναι ζητήματα που κρίνεται σκόπιμο να διερευνηθούν στο μέλλον. Το βασικό όμως ερώτημα που προκύπτει από την παρούσα μελέτη και το οποίο καλούνται να μελετήσουν οι ερευνητές, αφορά τους παράγοντες που πιθανώς εξηγούν γιατί αυξάνονται –σε σχέση με το παρελθόν– τα ποσοστά φυλάκισης μεγαλύτερων ατόμων.

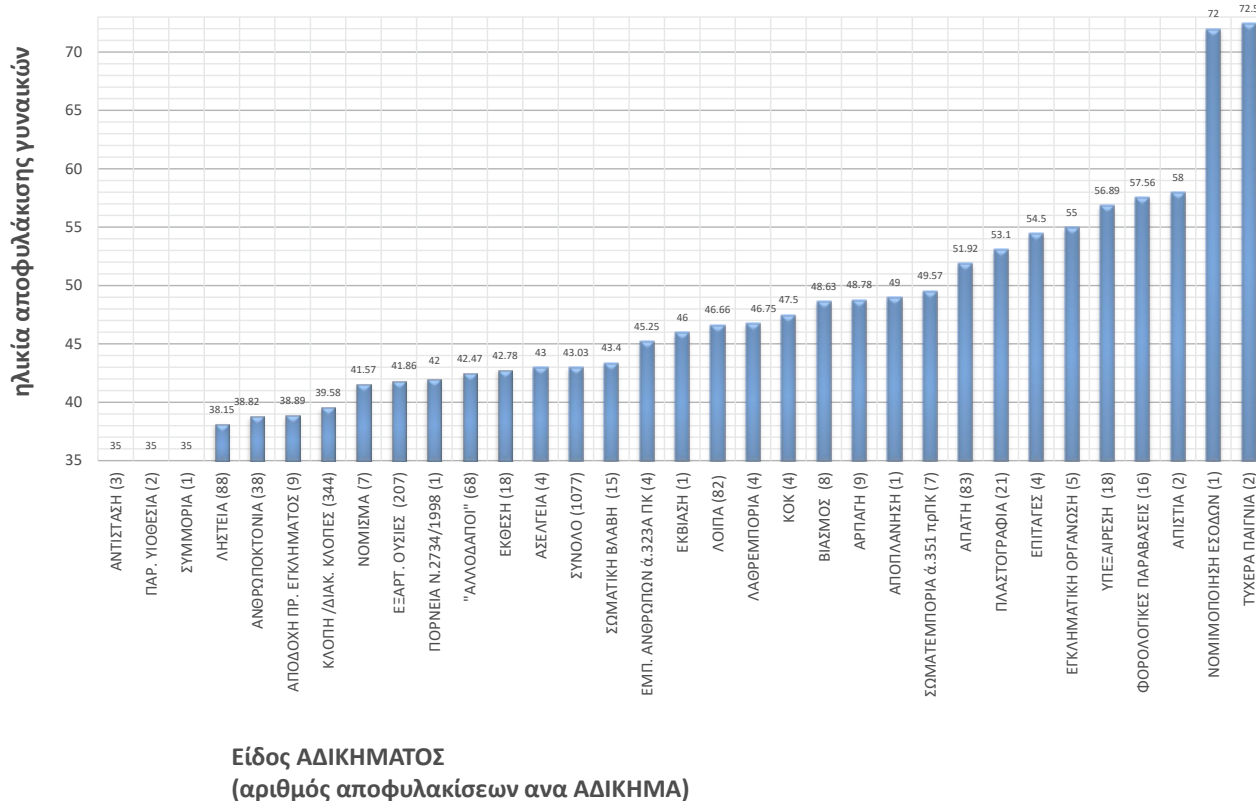
ΕΙΚ. 1: ΑΥΞΗΤΙΚΗ ΤΑΣΗ ΗΛΙΚΙΑΣ ΦΥΛΑΚΙΣΗΣ/ΑΠΟΦΥΛΑΚΙΣΗΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΒΑΣΕΙ (N=5716) ΑΠΟΦΥΛΑΚΙΣΤΗΡΙΩΝ ΕΚΔΟΘΕΝΤΩΝ ΑΠΟ ΤΟ 2011 ΩΣ ΚΑΙ ΤΟ 2023

ΕΙΚ. 2: ΣΧΕΣΗ ΑΔΙΚΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΗΛΙΚΙΑΣ ΦΥΛΑΚΙΣΗΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ [ΒΑΣΕΙ (N=1077) ΑΠΟΦΥΛΑΚΙΣΤΗΡΙΩΝ ΕΚΔΟΘ. ΑΠΟ 1/1/2020 ΩΣ ΚΑΙ 11/9/2023]

ΕΙΚ. 3: ΣΧΕΣΗ ΑΔΙΚΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΗΛΙΚΙΑΣ ΑΠΟΦΥΛΑΚΙΣΗΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ [ΒΑΣΕΙ (N=1077) ΑΠΟΦΥΛΑΚΙΣΤΗΡΙΩΝ ΕΚΔΘΘ. ΑΠΟ 1/1/2020 ΩΣ ΚΑΙ 11/9/2023]

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

Αρχιμανδρίτου Μ. (2001). Γυναίκες και έκτιση των ποινών: Από την ιστορία του 16ου στη θεωρία του 19ου αιώνα. Εκδόσεις Σάκκουλα Α.Ε. Θεσσαλονίκη, 2001.

Ασημακόπουλος Ηλίας (2021). Η «αόρατη» υπερεκπροσώπηση των Ρομά στις ελληνικές φυλακές, *The Art of Crime*, 11, ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2021, κείμενο προσβάσιμο σε: https://theartofcrime.gr/%CE%B7-%CE%B1%CF%8C%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B7-%CF%85%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B5%CE%BA%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%8E%CF%80%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CF%81%CE%BF%CE%BC%CE%AC-%CF%83/#_edn2 (τ.ε. 29.09.2023)

Γιαννούλης, Γ. / Σπύρου, Στ. (υπό έκδοση). Γυναίκες κρατούμενες στις ελληνικές φυλακές: Έρευνα εγκλεισμού των καταδικασθεισών που αποφυλακίσθηκαν από το 2016 ως και το 2020, σε: Πρακτικά 2ου Συνεδρίου της Ελληνικής Εταιρείας Μελέτης του Εγκλήματος και του Κοινωνικού Ελέγχου: «Κοινωνική πραγματικότητα, κριτικός λόγος και ποινικό φαινόμενο» (υπό έκδοση).

Θανοπούλου Μ., Φρονίμου Ε. & Τσιλιμιγκάκη Β., (1997). Η εγκληματικότητα των γυναικών, σε: Θανοπούλου, Μ., Φρονίμου, Ε. & Τσιλιμιγκάκη, Β. (επιμ.), *Αποφυλακίζομενες γυναίκες: το δικαίωμα στην επαγγελματική επανένταξη*, Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, σ. 34 επ.

Καρύδης Β.Χ, Μηλιώνη Φ., Παπαγιαννοπούλου Μ.Χ., Κανδαράκης Μ., Λαμπάκη Κ., Μουδάτσου Μ. (2005). *Γυναίκες και Ανθρωποκτονία – Έρευνα στις Γυναικείες Φυλακές Κορυδαλλού*. ΚΕΘΙ, file:///C:/Users/gorgi/Downloads/%CE%93%CF%85%CE%BD%CE%B1%CE%AF%CE%BA%CE%B5%CF%82%20%CE%BA%CE%B1%CE%B9%20

- %CE%91%CE%BD%CE%B8%CF%81%CF%89%CF%80%CE%BF%CE%BA%CF%84%CE%BF%CE%BD%CE%AF%CE%B1%20-%20%CE%88%CF%81%CE%B5%CF%85%CE%BD%CE%B1%20%CF%83%CF%84%CE%B9%CF%82%20%CE%93%CF%85%CE%BD%CE%B1%CE%B9%CE%BA%CE%B5%CE%AF%CE%B5%CF%82%20%CE%A6%CF%85%CE%BB%CE%B1%CE%BA%CE%AD%CF%82%20%CE%9A%CE%BF%CF%81%CF%85%CE%B4%CE%B1%CE%BB%CE%BB%CE%BF%CF%8D%20(2).pdf (τ.ε., 20.10.2020).
- Μηλιώνη Α. Φωτεινή (2009α). Γυναίκα και Φυλακή, σε: Κουράκης Ν. (επιμ.). Έμφυλη Εγκληματικότητα: Ποινική και Εγκληματολογική προσέγγιση του φύλου, εκδ. Α. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, σ. 585 επ.
- Μηλιώνη Α. Φωτεινή, (2009β). Έμφυλες Διαστάσεις της αντεγκληματικής πολιτικής. Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη 4 (2), 189-203.
- ΚΛΙΜΑΚΑ (2015). Το ψυχοκοινωνικό προφίλ των κρατούμενων γυναικών και η διάσταση του φύλου κατά την υποστήριξή τους. <https://www.klimaka.org.gr/wp-content/uploads/2016/11/%CE%A8%CF%85%CF%87%CE%BF%CE%BA%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CF%89%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%A0%CF%81%CE%BF%CF%86%CE%AF%CE%BB-%CE%9A%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%8D%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CF%89%CE%BD-%CE%93%CF%85%CE%BD%CE%B1%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD.pdf> (τ.ε., 1.11.2020).
- Πανούσης, Γ. / Καραγιαννίδου Ε./ Τσακοτέλλη Σ.-Μ. (2003). Συναισθηματική, οικογενειακή και ερωτική ζωή κρατούμενων γυναικών στην Ελλάδα: μία έρευνα στις Γυναικείες Φυλακές Κορυδαλλού, ΠοινΔικ, 2003, τ. 6, τεύχ. 1, σ. 84-86.
- Πιτσελά Α., (2010). Το σωφρονιστικό σύστημα γυναικών - Αποτελέσματα μιας διεθνούς έρευνας, σε: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών-Τμήμα Νομικής-Ερευνητικό Ινστιτούτο Δικονομικών Μελετών (επιμ.), Τιμητικός Τόμος Κωνσταντίνου Δ. Κεραμέως, σ. 1173 επ.
- Πιτσελά, Α. (2011). Η εγκληματολογική προσέγγιση του οικονομικού εγκλήματος, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη.
- Φρονίμου Ε., (2000). Γυναίκα και φυλακή: όψεις της ελληνικής πραγματικότητας, στο Δασκαλάκη Η., Παπαδόπουλου Δ.Π., Τσαμπάρλη Δ., Τσίγκανου Ι., Φρονίμου Ε. (επιμ.), Εγκληματίες και θύματα στο κατώφλι του 21ου. Αφιέρωμα στη μνήμη Ηλίας Δασκαλάκη. Αθήνα, ΕΚΚΕ, σ. 367-373.
- ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ**
- Aday, R.H. (2003). Aging prisoners: Crisis in American corrections. Ουέστπορτ, Κονέτικατ: Praeger.
- Beecken, J. (2021). Weibliche Jugendstrafgefängene in Deutschland. Eine Bundesweite Bestandsaufnahme mit vollzugspolitischen Reformvorschlägen. Βερολίνο: Duncker & Humblot.
- Carlen P. (1983). Women's imprisonment: A study in social control. Λονδίνο: Routledge.
- Dobash, R.P., Dobash, R.E. & Gutteridge, S. (1986), The imprisonment of women. Οξφόρδη: Basil Blackwell.
- Haverkamp, R. (2011). Frauenvollzug in Deutschland eine empirische Untersuchung vor dem Hintergrund der europäischen Strafvollzugsgrundsätze. Βερολίνο: Duncker & Humblot.
- Hector, J. (eds.) (2020). Women and Prison, Springer Nature Switzerland AG, Springer International Publishing.
- Quetelet, A. (1833). Research on the Propensity for Crime at Different Ages. Translated by Sawyer Sylvester. Σινσινάτι, Οχάιο: Anderson Publishing Co., 1984.
- Loinaz, I. (2016). Cuando “el” delincuente es “ella”: Intervención Con mujeres violentas, Anuario de Psicología Jurídica, 26(1), p. 41-50. doi:10.1016/j.apj.2016.04.006.
- Schwan, A. (2020). Straftaten im Jugendstrafvollzug: Die Anzeigepflicht der Anstaltsleitung in Dogmatik, Strafvollzugsforschung und Praxis. Βερολίνο: Duncker & Humblot.
- Steffensmeier, D. / Allan, E. / Harer, M. / Streifel, C. (1989), Age and the Distribution of Crime, American Journal of Sociology 94 (1989): 803–831.
- United Nations (2008). Handbook for Prison Managers and Policymakers on Women and Imprisonment, <https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/women-and-imprisonment.pdf> (τ.ε., 2.11.2020).
- Wang, L. / Sawyer, W. / Herring, T. / Widra E., Beyond the count: A deep dive into state prison populations, Απρίλιος 2022, <https://www.prisonpolicy.org/reports/beyondthecount.html>